

Scheppingsgeheimen bij de Goetheanum zomerweek 2006

Michel Gastkemper

Op vrijdag 11 augustus 2006 bood Hogeschool Helicon in Zeist het toneel voor de zomerweek van de Stichting Eerste Goetheanum Impuls, dat wil zeggen voor de voorlaatste dag hiervan. Dat was namelijk de dag waarop ik als bezoeker een kijkje in de keuken van deze zomerweek mocht komen nemen. Als titel was in 2006 gekozen voor 'scheppingsgeheimen' en dat bleek helemaal terecht.

1

De zomerweken worden al vele jaren gehouden. De bedoeling ervan is om actief aan de slag te gaan met kunst, in het bijzonder de kunsten die in het houten eerste Goetheanum ook werden beoefend, voordat het eind 1922 afbrandde. Is het dan alleen maar een 'sentimental journey', terug in de goede, oude tijd van vroeger? Nee, dat weten de organisatoren goed te voorkomen.

Hoe ze dat doen, is hun geheim en niet makkelijk op te schrijven. Maar toch wil ik een poging wagen een tipje van die sluier op te lichten. Want het is een belevenis om in die kunsten werkelijk onder te duiken. De verschillende werkgroepeliders probeerden er ieder op hun eigen manier borg voor te staan dat dat gebeurde. Maar antroposofie en kunst, hoor ik u al denken, is dat wel zo'n gelukkige combinatie? Dat is toch bedachte kunst en niet echt scheppend en creatief?

Architectuur en boetseren

Direct om de hoek bij de ingang was de boetseerwerkgroep van Jonas van der Sloot. Een achttal mensen boog zich diep over hun kleimodellen, de een zittend, de ander staand. Die modellen waren allemaal heel verschillend van elkaar, heel individueel dus. Dat had waarschijnlijk ook te maken met de vrijdag, waarop het proces van een hele week werken zijn afsluiting ging krijgen. Jonas van der Sloot had een volbeladen programma afgewerkt, maar nu hadden de deelnemers aan zijn werkgroep hun draai gevonden en waren ze een voor een bezig hun eigen visie op het Goetheanum in klei te vertolken. De vraag was geweest om een derde Goetheanum, of elementen daarvan, te ontwerpen. Hoe zie jij die, was de vraag geweest.

Men had de oerelementen van het eerste Goetheanum leren kennen en de metamorfoses die die ruimtelijke elementen door dat hele gebouw heen als architectonisch ontwerp maakten. Dat is moeilijk voor te stellen als je het zelf niet hebt gezien. Metamorfosereeksen vormen een essentieel aspect van het Goetheanum; je ziet ze soms ontstaan als resultaat bij het boetseren, of het nu therapeutisch of ook puur kunstzinnig is.

Een hulp hierbij vormde een model op grote schaal van het eerste Goetheanum, dat in Hogeschool Helicon wordt bewaard. Het is een afgietsel in gips van het oorspronkelijke modelontwerp van Steiner uit het jaar 1914; in die zin dus al bijzonder. Alsof het doormidden gesneden is kijk je op de binnenkant van de noordelijke helft van het gebouw. Daar zie je de zeven zuilen en kapitelen en de architraaf daarboven zich metamorfoserend vanuit het westen, in de zaal onder de grote koepel, in de richting van het oosten, naar het toneel onder de kleine koepel. Naast dit model waren de planetenzegels met beeldelementen die teruggingen op de Openbaring van Johannes (tweedimensionaal op karton) opgehangen, ook zeven in getal, die op dezelfde wijze zich metamorfoserend gestalte hadden gekregen. Ten tijde van het theosofisch congres in München in 1907, het eerste dat Steiner organiseerde voor een internationaal Europees publiek, nog in zijn theosofische tijd, en dat door zijn initiatief een grotendeels kunstzinnig karakter kreeg, hadden deze

zegels de eveneens kartonnen pilaren in de congresruimte gesierd, omdat men nog niet over een eigen gebouw beschikte.

Het tweede Goetheanum, dat Steiner in het voorjaar van 1924 ontwierp maar nooit als gebouw voltooid zag (dat gebeurde pas in 1928, drie jaar na zijn dood, en dan nog was het van binnen niet helemaal klaar), was heel anders van karakter dan het eerste gebouw. Jonas van der Sloot had er een hele studie van gemaakt in hoeverre dit tweede Goetheanum een metamorfose van het eerste vormt; hij heeft daarover ook gepubliceerd. Het verfijnde, maar kwetsbare hout maakte plaats voor een veel ruwer materiaal, namelijk beton, dat in grote vlakken behandeld moet worden. Steiner bereikte hier echter een overtuigend resultaat mee, waarmee hij een van de pioniers van de complexe betonbouw werd. In Dornach bij Bazel in Zwitserland staat dit gebouw nog steeds, het vormt het centrum van de internationale Antroposofische Vereniging.

2

Al deze dingen hadden als uitgangspunt gefungeerd voor de boetseergroep; nogal veel dus om in een paar dagen te bevatten. Maar de deelnemers hadden zich er manmoedig doorheen geslagen en triomferend waren ze nu vol overgave aan hun eindproduct bezig: gestalte geven aan elementen van een mogelijk eigen derde Goetheanum. Er ontstonden reliëfvormen, driedimensionale modellen van een façade, zelfs totaalontwerpen in miniatuur. Het waren architectonische en beeldhouwkunstige scheppingen, uitgaande van gebogen vlakken, in holle en bolle vormen, zoekend naar de zinvolle metamorfose; alles aanzetten tot ruimtelijke kunst.

Schilderen

Naast deze werkgroep bevond zich die van Bart Keer, met door de omstandigheden slechts vier deelnemers, die zich echter met des te meer toewijding toegeden op de schilderijen zoals die aan de twee ronde plafondkoepels van het eerste Goetheanum waren verschenen. Dat wil zeggen dat Bart Keer deze juist niet aan de deelnemers liet zien, maar hun vertelde welke motieven en elementen aan de scheppingen van Steiner ten grondslag hadden gelegen.

Zo kon ieder zich op eigen wijze erin inleven. Naderhand werden dan de eigen scheppingen vergeleken met die van Steiner. Het eerste Goetheanum met zijn kleurige plafondschilderingen staat er echter niet meer; alleen de ontwerpschetsen en enkele kleurenfoto's van de kleine koepel kunnen nog tot voorbeeld dienen. In dit geval dus niet tot voorbeeld, maar tot na-beeld.

De deelnemers aan deze werkgroep waren op deze manier aan het werk getogen. In de loop van de week was er een heel aantal schilderijen met verf, maar ook met krijt ontstaan, die met origineel lijnenspel en in de wonderbaarlijkste kleurschakeringen uitdrukking gaven aan zeer uiteenlopende spirituele motieven van de grote koepel, van de schepping door de Elohim via cultuurperiodes zoals de Egyptische en Griekse tot de verbeelding van het menselijk 'ik'. Geplaatst naast de ontwerpen van Steiner waren de overeenkomsten opvallend, in schilder-kunstige elementen, maar ook in zeggingskracht. Er werd zo stil en intens gewerkt, dat het leek of de op schilderezels naast elkaar geplaatste werken in de ruimte met elkaar muziek begonnen te maken, als een even ingenieuze als dynamische en luide symfonie.

De opdracht op vrijdag was om met elkaar één eigen en eigentijds totaalontwerp voor het plafond van een nieuw Goetheanum te maken, waarbij alle elementen van de afgelopen week bij elkaar kwamen en geïntegreerd werden. Dat vereiste niet alleen schilder-kunstige, maar ook sociale techniek. De deelnemers voldeden meesterlijk aan deze moeilijke opdracht; het was ontroerend om mee te maken hoe dit in zijn werk ging. En het resultaat mocht er zijn!

Glaskunst

De derde werkgroep hield zich ook met tweedimensionale kunst bezig, maar dan niet die van het schilderen, maar van het doorzichtige glas. Raam- of vensterkunst zogezegd. Hier waren Ineke en Frans Lutters ingesprongen, omdat de oorspronkelijke werkgroepvoerders waren verhinderd. Zij moesten improviseren, omdat zij een andere werkgroep hadden voorbereid.

In het eerste Goetheanum was volgens een speciaal procédé het glas geslepen, zodat door de verschillende dikte in diverse schakeringen gekleurd licht viel, die de afbeeldingen zichtbaar maakte. Dat viel in de werkgroep natuurlijk niet te realiseren. Maar wel kon op papier met de bekende arceertechniek het licht en donker van de afbeeldingen worden nagebootst. En met het aanbrengen van roodgekleurde was op een glasvenster in het klein kon worden nagegaan hoe moeilijk het was om met zelfs maar één raamwerk (namelijk het grote rode in het huidige Goetheanum in het westen) een lichtdoorlatend effect te bereiken.

Meer nog dan bij de vorige twee werkgroepen werd duidelijk welke interessante motieven Steiner als illustrator wist uit te werken. Bij hem neig je er altijd naar om te denken aan vage en onduidelijke afbeeldingen met veel vegen, alsof die het meest spiritueel zouden zijn. Maar niks bleek minder waar. Hier op de glasvensters toonde Steiner zich in de lijnvoering een pietje precies, die tot in de fijnste details uiting gaf aan spirituele motieven. Bijzonder interessant, zeker als je zoals ik ooit eens een illustratie-opleiding hebt gedaan en vanaf je jeugd bent opgegroeid met het werk van de grootste hedendaagse Europese tekenaars.

Meesterlijk was ook hoe Ineke en Frans hun werkgroep leidden. Ik was er hooguit maar een paar uur, maar wat viel er een plezier te beleven. Niks van zwaarwichtigheid, met elkaar hebben we veel lol gehad. En toch was het diepserieus, alleen al door de onderwerpen die de glasvensters toonden en die met elkaar werden besproken: de weg van de inwijding, het leven voor de geboorte en na de dood, geestelijke wezens die de mens belagen of te hulp schieten. Nooit gekunsteld, maar wel heel direct; je moet er tegen kunnen. Maar dan heb je ook wat.

Spraak, toneel en euritmie

Mijn pensum voor één dag was met het bezoek aan en het gedeeltelijk meedoen met drie van zulke werkgroepen wel bereikt. Nu was het wachten op de avond. Vrijdag was namelijk de laatste avond (alleen de zaterdagochtend zou als afsluiting nog volgen), waarop men elkaar zijn vruchten zou kunnen tonen. En daar zou ik ook iets van de twee overgebleven werkgroepen kunnen beleven. Na de ruimtekunsten van architectuur en beeldhouwen, van schilder- en glaskunst, zouden nu ook de tijdkunsten van de euritmie, het toneel en het spreken aan bod komen. Kunsten die verdwenen zijn zo gauw de voorstelling is afgelopen. Het Goetheanum was gemaakt als zaal voor het toneel, om drama's op te voeren en voordrachten te houden; de ruimtekunsten vormden de omhulling en bescherming hiervoor. Ook de voordrachtskunst was trouwens op deze vrijdagavond vertegenwoordigd; Jonas van der Sloot sprak over elementenwezens van de natuur, van de techniek en van een toekomstige spirituele cultuur, zoals hij ze in hun verschillende hoedanigheden had leren kennen. Hoe interessant op zichzelf ook, mijn meeste belangstelling ging toch uit naar de euritmiewerkgroep onder leiding van Chantal Heijdeman en de spraak- en toneelwerkgroep onder leiding van Corrie Hendriks. Beiden werken met het Drempeeltheater in Rotterdam aan de opvoering van de mysteriedrama's van Rudolf Steiner in het Nederlands. Ook bij deze zomerweek hadden zij geput uit dit mysteriespel: een van de scènes van het vierde drama 'Het ontwaken van de zielen' stond in hun beider werkgroep op het programma. En dat in één week! Wie weet hoe veel inspanning het kost om euritmie en spreken ook maar enigszins op het vereiste niveau van deze Steinerdrama's te brengen, die sloeg de angst om het hart. Ongeoefende amateurs leek het lot

beschoren om totaal af te gaan en de toeschouwers met kromme tenen en plaatsvervangende schaamte achter te laten.

Hier had ik dus niet het werkplaatskarakter kunnen ervaren en het proces dat de deelnemers met elkaar doormaakten. Alleen het resultaat zou op het toneel te zien zijn en getuigenis afleggen van wat men met elkaar had weten te bereiken.

Mysteriedrama en het Goetheanum

Maar voordat de opvoering begon, was er nog iets anders dat mijn aandacht trok. De zaal was in de namiddag ingericht met alle kunstzinnige uitingen die in de loop van de week geproduceerd waren. Dat betekende dat op tafels links en rechts van de toeschouwers de verschillende

klei- en boetseermodellen uit de werkgroep van Jonas van der Sloot een plek hadden gekregen, dat langs de wanden op schilderezels de krijt- en verfschilderingen voor het plafond uit de werkgroep van Bart Keer stonden opgesteld, en dat het rode glasvenster, van achteren door een lamp beschenen, en de op papier uitgewerkte, gearceerde tekeningen van de gekleurde glasvensters voor iedereen zichtbaar waren uitgesteld. Toen het doek openging en de acteurs op het toneel verschenen en hun rollen van Maria, Johannes Thomasius, Benedictus, Capesius, Strader en andere figuren uit het mysteriedrama vertolkten, waarbij bovendien door middel van de euritmie geestelijke wezens als gnomen en elfen ten tonele werden gevoerd, was het opeens of je je zelf werkelijk in het eerste Goetheanum bevond. Een wonderlijke ervaring. Vooral ook omdat wat op het toneel gebeurde helemaal niet tegenviel, integendeel zelfs. Hier verscheen werkelijk een stuk mysterie dat mensen in hun samenwerken tot stand kunnen brengen.

De enkele mensen die ik in de loop van de dag had gesproken en vaak voor het eerst had leren kennen, stegen op het toneel boven zichzelf uit. Het waren nog steeds amateurs, en geen echte euritmisten of spraakvormers, maar toch wisten ze mij als toeschouwer te raken door de intensiteit van hun spel. Misschien heb ik het voordeel dat ik zelf dat drama als speler goed ken en daardoor de geleverde prestatie op waarde kan schatten. Maar meer nog denk ik dat de spelers in staat bleken te zijn om in de luttele tijd van een week het oerbeeld van de verschillende rollen te pakken en op die manier werkelijk in de huid van de personages te kruipen, en dat dat vooral dat op de toeschouwer werkt. Het is drama, hoe dan ook. Een geweldig compliment is op zijn plaats aan Chantal Heijdeman en Corrie Hendriks, dat ze dit aangedurfd hebben en tot dit resultaat hebben weten te komen.

Ja, een Goetheanum zomerweek is een grote belevenis, ik kan niets anders zeggen. Ik heb er van kunnen proeven op slechts één dagje. Wat moet het dan wel niet betekenen om een hele week door te kunnen brengen met deze inspirerende mensen?